

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ГАЛУЗЕВИХ ТЕКСТІВ У СФЕРІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Стасюк Б. В.

ВСТУП

В українській перекладознавчій науці проблематика вивчення галузевих і фахових текстів у сфері літературознавчих дисциплін залишається однією з найменш розроблених. Деякі окремі питання із проблем української літературознавчої терміносистеми розкривають у своїх дослідженнях Г. Крохмальна, Т. Павлінчук, К. Тарасенко. Основний корпус робіт українських дослідників зосереджено саме на проблематиці відтворення відповідної термінології (як-от термінології англійського літературознавства у Т. Волкової, 2002, та Ю. Палієвської, 1983, термінів літературознавства та лінгвістики в О. Жукова, 2012, літературознавчої термінології поч. XX ст. в Р. Жангазінова, 2014, англійської та російської літературознавчої термінології в І. Дехтяревої, 2002, терміна «поетика» в літературознавчих методологіях XX ст. у В. Хархун, 2001). Проте в цілому сфера перекладознавчого аналізу літературознавчих праць залишається маловивченою попри значний запит і наявність значної кількості перекладних літературознавчих досліджень.

Обговорення якості перекладу літературознавчих текстів не покидає меж вузькофахового спілкування та лаконічних коментарів попри актуальну потребу виносити труднощі відтворення таких текстів у широке коло обговорення. Скажімо, важливий резонансний культурологічний трактат Еви Томпсон «Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм» (*Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism*) існує в українському перекладі М. Корчинської з 2006 р., але тільки при перевиданні 2023 р. з'ясувалося, що фаховим редакторам-літературознавцям довелося звиряти і значно виправляти переклад, відшукувати першоджерела цитат і головне – написати низку приміток із виправленнями та уточненнями до тексту Е. Томпсон. Адже авторка «нерідко помилково прочитує тексти й ігнорує те, що насправді краще б ілюструвало її думку; виступає начебто на боці пригноблених народів, але насправді настільки байдужа до них, що плутає киримли з узбеками (і приписує це Солженіцину!), пише про “українського поета Коцюбинського” і “так званого дисидента” Петра Григоренка...»¹

---

¹ Із допису Михайла Назаренка в соціальній мережі Facebook від 26.09.2023 р. URL: <https://bit.ly/3RyOVQw> (дата звернення: 30.11.2023).

Жодних перекладознавчих досліджень цього тексту, як і багатьох інших, нам не відомо.

1. До основ перекладу літературознавчих фахових текстів

Ми знаємо, що фаховий текст виникає як реалізація фахової мови, характеристиками якої дослідники називають власний термінологічний інструментарій, частотні граматичні структури та стилістичні особливості, що забезпечують функцію комунікації на різних рівнях². Проте у галузі літературних досліджень особливості предмету та особливий матеріал, забезпечує існування декількох визначальних характеристик, що перетворюють фахові тексти зі сфери літературознавчих дисциплін на окремий піджанр галузевого перекладу:

- літературознавча термінологія;
- літературні й навкололітературні реалії;
- історичні, суспільно-політичні та загальнокультурні реалії вихідної лінгвокультури у їх контрасті із цільовою лінгвокультурою;
- необхідність проведення літературознавчого факт-чекінгу.

Особливістю літературознавчої термінології є її відносно низька стандартизованість. Говорячи про цей аспект, дослідниця японської літератури Л. Аністратенко зауважує: «Беззаперечно, взяти до уваги необхідно й особливості літературознавчої термінології, одну з яких вважаємо дотичною до теми нашого дослідження – існування так званих “розмитих” термінів, тобто строго не визначених явищ, які змістовно і об’ємно відображають літературознавче поняття. Такі термінологічні одиниці, як правило, мають змінне у діахронії значення, різні інтерпретації окремими письменниками чи поетичними школами, розгорнуті філософсько-естетичні тлумачення, притаманні класичній японській літературі»³. Задля коректного її відтворення перекладачам, що на такому етапі вимушені перебирати на себе ще й функцію дослідника-термінознавця, доводиться вдаватись до методів морфемного та словотвірного аналізу, елементів порівняльно-історичного, структурного, дистрибутивного, компонентного та функціонального аналізу. На практичному рівні це подекуди виливається в те, що перекладачам доводиться поруч із пропонуванним варіантом термінологічного відповідника пропонувати і оригінальне слово: «У випадках з усіма двадцятьма шістьма авторами я напрямую ставив запитання про їхню велич: запитував себе, що робить автора та його тексти канонічними? Відповіддю майже завжди було – дивність (strangeness), ефект оригінальності, котрий ми або не можемо

---

² Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця : «Нова книга», 2013. С. 28

³ Аністратенко Л. С. Японська літературознавча термінологія: структурно-семантичні та текстуально-дискурсивні виміри : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2017. С. 22.

асимілювати, або який настільки асимілює нас, що ми перестасмо його помічати»⁴ (Г. Блум. Західний канон; пер. Р. Семківа).

Очевидно, що блумівський термін «strangeness» не є усталеним терміном⁵, чий переклад утруднено полісемією слова, чії компоненти включають не тільки [дивність/незнайомість/незвичність], а й значно радикальнішу [чужість]. Причому переклад може варіюватися як із погляду граматичної форми, так і рівня експресивності. Перекладачі це бачать і вимушені робити примітку: «Блум користується тут словом “strangeness” (дослівно “дивність”), що, можливо, корелює з формалістським “очудненням” (“estrangement”). Проте ознак формування повноправного, окремого поняття не зустрічаємо, а тому повсюди користуємося синонімом “незвичність”»⁶. Або, наприклад, вдаватися до винесеного в примітку уточнення: «У англо-британській історії літератури існує чітке розмежування між novel – реалістичним романом, що розвинувся в XVIII столітті, та romance – лицарським героїчним романом, часто віршованим», відомим іще з середньовіччя, який пізніше трансформувався у романи романтичного, готичного, сентиментального, любовного чи фентезійного роману», коли випадає обґрунтовувати наявність незрозумілої для українського реципієнта термінологічної тавтології: «Роман, нащадок архаїчного жанру лицарського, або героїчного роману, нині й сам стає архаїкою...»⁷ Як бачимо, переклад літературознавчого фахового тексту – це передусім наукова задача, що виходить за звичні межі лінгвістичних операцій із перетворення й перекодування вихідного сигналу, які лежать в основі більшості сучасних моделей перекладу.

Іншим утрудненням перекладознавчої інтерпретації будь-якого літературознавчого тексту є його неминуча зануреність у суспільно-політичні, культурологічні та історичні реалії, а також взаємозв'язки, які він формує, оперуючи фактами літературного процесу. Нагадаємо, що з погляду перекладознавства, реаліями є моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача (за Р. Зорівчак)⁸. І для їх відтворення перекладачі вдаються до низки як досить добре

---

⁴ Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. Київ : Факт, 2007. С. 7.

⁵ Скажімо, Ю. Ковбасенко подає його як «незвичність» (Ковбасенко Ю. І. «Сини вічності і слави»: мотив «exegi monumentum» у творчості В. Шекспіра та його наступників. *Ренесансні студії* / гол. ред. Торкут Н. М. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. Вип. 25–26. С. 201).

⁶ Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. Київ : Факт, 2007. С. 9.

⁷ Ibid. С. 356.

⁸ Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Видавництво при Львівському державному університеті, 1989. С. 58.

задокументованих прийомів, що включають транскодування, зокрема в поєднанні методами описового перекладу, експлікацію, калькування, семантичної аналогії⁹, так і відносно рідкісних, як-от синонімічних заміन за опосередкування третіх лінгвокультур, що не є ні вихідними, ні цільовими¹⁰.

Робота з реаліями в літературознавчому тексті, що оперує значною кількістю фактів літературного, культурного й суспільно-політичного життя, постійно ставить питання, чи потрібно в перекладах зазначати епізоди, коли той чи інший твір, передусім літературний, існує в українських версіях? Відмова перекладачів названого вище «Західного канону» від такої процедури створює ілюзію відірваності українського літературного процесу від світового. Попри те, що цей фаховий текст, вочевидь, розраховано на підготовану цільову аудиторію, яка добре обізнана про історію та становлення української перекладної літератури, навряд чи доцільно щоразу ставити перед читачем імпліцитне питання: а чи так в українській версії названо той чи інший твір «західного канону». Скажімо, пишучи про Семюела Беккета, Блум згадує його одноактівку «Krapp's Last Tape» (1958), назву якої в українському перекладі трактату подано як «Остання плівка Креппа», тоді як відомі українські версії цієї п'єси послуговуються іншими заголовками: «Остання стрічка Краппа» (Ю. Гарнавський) або «Остання стрічка Среча» (В. Діброва), – причому обидва ці переклади створені задовго до появи української версії «Західного канону», у 1972 та 1991 рр. відповідно¹¹.

Певними орієнтирами в роботі перекладача літературознавчих текстів можуть слугувати літературознавчі тексти енциклопедичного характеру, як академічні колективні видання (незавершена «Українська літературна енциклопедія», 1988–1995), так і авторські проекти (напр., словники літературознавчих термінів В. Лесина та О. Пулинця, 1961–1971, «Лексикон загального та порівняльного літературознавства», 2001, словники-довідники за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка, 2006, чи О. Бобири, 2016).

Деякі речі, що є масовим явищем для літературознавчих текстів, на перший погляд видаються очевидними, однак все одно потребують проговорення. Різні правописні норми та стилістичний узус вихідної та цільової мов ведуть до асиметричного формату представлення назв літературних творів, книжкових і газетно-журнальних видань, які в

---

⁹ Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2003. С. 157–168

¹⁰ Стасюк Б. В. Особливості відтворення полікультурних реалій в українсько-англійському художньому перекладі. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 116. С. 209–210.

¹¹ Варто зауважити, що гіпотетичні перевидання перекладів літературознавчих праць постійно потребують редакторського перегляду саме на предмет появи нових, раніше неперекладених версій тих чи інших творів світової літератури.

англійській мові відтворюють курсивом і без лапок, часто (особливо в енциклопедичних і довідкових виданнях) – мовою оригіналу із факультативним зазначенням перекладу. Некритичне відтворення такого підходу суперечить як правописним нормам української мови, так і функціональним стильовим вимогам наукових та науково-популярних видань. Окремого підходу, очевидно, вимагає і формат подання заголовків літературних творів, що мають чи не мають українських перекладів, безвідносно до того, як їх подано мовою оригіналу, або ж мають українські переклади, але множинні, що змушуватиме перекладача обирати, за яким варіантом йти. Причому в науково виваженому цільовому тексті випускової команді доведеться обирати між способами, як саме сигналізувати читачу про використання реального існуючого перекладу та навпаки – використання перекладачем умовної назви твору, поки що не перекладеною цільовою мовою. В особистій практиці автор цього дослідження залишає мовою оригіналу заголовки не існуючих українською творів, хоча очевидно, це не єдиний спосіб¹². Схожа проблема постає і з відтворенням імен літераторів, способи відтворення яких залежать не тільки від наявності/відсутності конкретних постатей в українському перекладі, а й від кількості варіантів їх відтворення, пануючої кон'юнктури, поширеності того чи іншого варіанта, а також персональних, подекуди ідеологічних, переконань перекладачів. Скажімо, класичні переклади американського романіста Ernest Hemingway були опубліковані українською у варіанті «Хемінгвей», тоді як новітні послідовно послуговуються формою «Гемінгвей». Показовим відзеркаленням складності виваженого рішення, якому варіанту віддавати перевагу в літературознавчому дослідженні, є те, що процес перейменування сторінки української «Вікіпедії» з «Ернеста Хемінгвея» на «Ернеста Гемінгвея» зайняв понад шість років. В іншому показовому випадку з тієї ж «Вікіпедії» згадаємо сторінку, присвячену шведській письменниці Анна Нюглюнд: попри те, що всі її твори в українському перекладі підписано як «Анна Хюглюнд», адміністратори цього інформаційного ресурсу, апелюючи до норм українського правопису, відмовляють у перейменуванні сторінки та подають ім'я письменниці як «Анна Геглюнд».

До технічних проблем відтворення літературознавчих текстів також відносимо особливості роботи з науковим апаратом видання. Попри те, що це питання належить до категорії загальних труднощів перекладу текстів наукового, науково-технічного та науково-популярного стилів, при роботі з гуманітарними тематиками, зокрема літературними й

---

¹² Скажімо, Дмитро Шостака, перекладач літературних мемуарів Стівена Кінга «Про письменство» (Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017) через значну кількість неіснуючих українською мовою текстів вимушений був перекладати їх назви самотужки, позначаючи їх астерисками, чого, звісно ж, в оригінальному виданні немає.

літературознавчими, воно набуває особливої гостроти. Стилї й стандарти цитування надзвичайно розмаїті, і тому при перекладі (особливо для відносно жорстко зарегульованої сфери освіти) бібліографічні дані можуть потребувати узгодження із чинним Державним стандартом України «ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» за численними критеріями: власне складом самого бібліографічного посилання, порядком його елементів, нормами використання пунктуаційних знаків та форматування (як-от, скажімо, курсиву, лапок тощо). По-друге, бібліографічні джерела, як і інший популярний складник наукового апарату монографічних досліджень – покажчики, – у випадку їх позатекстового розташування обов'язково сповідують алфавітний принцип побудови, що за певних умов потребують адаптації в перекладі. Скажімо, список використаних джерел аналізованої нижче монографії М. Сороки містить як українські джерела, так і англійські. Всі їх подано латинською абеткою, а значить, при перекладі їх порядок потрібно було би змінювати. В іншому прикладі не можемо не згадати труднощі перекладу трактату Гарольда Блума «Західний канон», що фактично містить покажчики тих самих творів літератури, які входять до «західного канону» на думку автора, проте подає він їх часто із зазначенням конкретного перекладу: «I suggest translations wherever I have derived particular pleasure and insight from those now readily available»¹³. В цій ситуації українські перекладачі не тільки не взяли на себе відповідальність обирати потрібні переклади для українських версій самотужки, а й узагалі позбулися наведеного вище застереження від Г. Блума¹⁴. Цілком очевидно, що це максимально просте розв'язання нетривіальної задачі, яка виходить за межі традиційної проблематики адекватних перекладів наукових текстів і потрапляє в суб'єктивно забарвлену царину інтерпретацій. Адже цілком очевидно, що крім банальної дихотомії перекладено/не перекладено українською мовою той чи інший наведений автором літературний твір, перекладачеві довелося би вирішувати такі проблеми: якою мовою подавати заголовки текстів, не існуючих в українському перекладі; якщо відповідний текст існує в кількох українських перекладах, то який саме називати і з яких критеріїв виходити, добираючи «канонічний» український переклад; чи зазначати наявність альтернативних версій тих чи інших творів? Вибір українського відповідника в особливо знакових випадках узагалі перетворювався би таким чином на задачу прикладної порівняльної культурології. Скажімо, Г. Блум акцентує на канонічному характері *The Holy Bible, Authorized King James Version*, і О. Радомська

---

¹³ Bloom H. *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York, San Diego, London : Harcourt Brace & Company, 1994. P. 531.

¹⁴ Див. відповідне видання: Блум Г. *Західний канон: книги на тлі епох* / Пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. Київ : Факт, 2007. 720 с.

та С. Кирилова не просто перекладають це як «Біблія (короля Якова)», а й вимушені пояснювати у примітці: «англійський переклад Біблії 1611 року, що має статус канонічного»¹⁵. Сама спроба вирішити, який із поширених перекладів Біблії українською можна було би рівноцінно вказати тут, вартує окремого дослідження про історію українських перекладів Святого Письма. Дзеркальна проблема стосується в цьому списку текстів англомовних літератур, які для Г. Блума є оригіналами, а для його українського читача – також перекладами, причому існуючими в значно яскравіше вираженій множинності версій, деякі з яких самі по собі як факти перекладу стали визначними подіями в історії української культури та її ланками до літератури і, ширше, культури загальноєвропейської і трансатлантичної в цілому. Однаково уникати інтерпретаційного, суб'єктивного та певною мірою ідеологічного рішення перекладачам в самому тексті трактату (за межами його додатків і покажчика) не вдається, і приймаючи рішення подавати, наприклад, монолог Гамлета у перекладі Григорія Кочура, Р. Семківу доводиться імпліцитно пояснювати собі й читачеві, чому саме Григорій Кочур, а не, скажімо, П. Куліш, Ю. Клен, Л. Гребінка (чий текст напевно є найбільш масово поширеним та найбільш упізнаваним через факт публікації в повному зібранні творів В. Шекспіра українською мовою) чи М. Рудницький. (Переклад Ю. Андруховича, найбільш резонансний і сучасний для сучасного читача «Західного канону», вийшов на рік пізніше від публікації «Західного канону».)

2. «Faces of Displacement» як (не)типовий літературознавчий текст

Матеріалом нашого дослідження, який зміг би проілюструвати (не)типові проблеми перекладу літературознавчих текстів, ми вирішили обрати англомовну монографію українського літератора, літературознавця, культуролога та громадського діяча Миколи Сороки «Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko» (2012), що й по сьогодні лишається найбільш масштабним і розлогим англомовним літературознавчим текстом про одного з найзначніших українських літераторів першої третини ХХ ст. Володимира Винниченка (1880–1951). Із багатьох причин цей текст мав би існувати в українському перекладі. По-перше, тому, що саме таким Винниченко постає в очах англомовної аудиторії. Брак англійських перекладів і їх фрагментарний характер¹⁶, розпорошеність у хронологічних рамках, малодоступність унеможливило повноцінну рецепцію автора в світі без узагальнюючих робіт, прикладом якої є монографія М. Сороки. Розуміння того, яким письменник, драматург і публіцист Винниченко

---

¹⁵ Ibid., С. 605.

¹⁶ Stasiuk, Bohdan. Most Recent Volodymyr Vynnychenko in English: Review of the *Black Panther and Polar Bear's* First Translation. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2020. Випуск 187. С. 574–575.

постає перед очима міжнародної аудиторії, безсумнівно сприятиме посиленню фокуса українських винниченкознавців, що переважно ведуть свою діяльність винятково у межах національного літературного та культурологічного дискурсу, без озирання на широку міжнародну публіку. По-друге, як влучно зауважила В. Хархун, «українському ж [читачеві], крім цього, придасться для вивчення нової методології та її ефективного застосування у студиях художнього тексту. І методологічно, і структурно, і мовно монографія М. Сороки вирізняється з обох контекстів (діаспорного та материкового), презентуючи новочасні американські тенденції в осмисленні художніх феноменів»¹⁷. Проте і по сьогодні цей текст українською мовою не створений і не оприлюднений. Очевидно, що сам М. Сорока міг би здійснити автопереклад, проте не виключено, що його виконуватимуть інші люди, а тому мусимо розглядати потенційні проблеми відтворення цього літературознавчого тексту українською мовою.

Можна було би заперечити, мовляв, немає причин, з яких цей текст перекладати українською мав би хтось інший, крім автора-українця, що й було би найбільш автентичною та авторитетною репрезентацією цього дослідження в українській версії. Однак вітчизняна книговидавнича практика засвідчує цілком дієву альтернативу, коли англomовні оригінальні тексти українських дослідників відтворюють українською перекладачі, а не їх автори. Чи не найяскравіший приклад – популярні історичні книги Сергія Плохія (Serhii Plokyh) у перекладах Миколи Климчука, Романа Клочка та ін.

Метафорично висловлюючись, переклад такого типу текстів (писаних українцями на українську тематику), але іноземною мовою є віртуальним «зворотним перекладом», який після іншомовного посередництва вертається до істинно оригінальних реалій, цитат, висловлювань і ономастикону. Саме цей факт – існування українських першотекстів зі стертими в їх англійській ітерації мовленнєвими, стилістичними та суто оказіональними, ідіосинкратичними нюансами – з одного боку спрощує роботу перекладача та редактора, а з іншого – її ускладнює, перетворюючи банальний факт перекладу подекуди тривіальних імен, назв, висловлювань, цитат на текстологічну роботу із пошуку та ототожнення їх прототипів зі збереженням відповідної епіси орфографії, граматики та синтаксису.

Труднощі відтворення тексту М. Сороки починаються із проблематики передачі вузької літературознавчої термінології, якою він послуговується в своїй праці. «The principal point of this study is that all forms of displacement – exile, émigré, expatriate, travel, nomadism,

---

¹⁷ Хархун В. Англomовне винниченкознавство: монографія Миколи Сороки (Soroka Mykola. Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko. McGill-Queen's University Press, 248 p.). *Слово і Час*. 2014. № 10. С. 121.

emigration, and diaspora – are not isolated and may overlap»¹⁸, – говорить він із перших сторінок, чим одразу задає вектор перекладознавчих пошуків. Це термінологія мало поширених в Україні екзильних студій, про прямо говорить сам автор, проте навіть із цих позицій його термінологія в українській версії має відтінок оказіональності. Її переклад має враховувати наукові погляди самого автора-українця, проте уважний дослідник зверне увагу на те, що до цих студій М. Сорока звернувся досить пізно в своїй творчості, послуговується нею, переважно, в англomовних публікаціях, а його ранні дослідження (Чи є панацея від міфу про Антея в українській літературі діаспори?, 2000; Еміграція та питання розвитку української літератури в літературній критиці Юрія Шереха (1945–1956, 2003; Зображення Другої світової війни в українській еміграційній літературі, 2009; Місце для утопії: Про роман В.Винниченка “Сонячна машина”, 2006; Ностальгія у творах Володимира Винниченка, 2011) її переважно не містять.

Критичні відгуки на монографію М. Сороки також говорять про труднощі і важливість (!) відтворення цієї лексики: «Автор монографії використовує таку термінологічну сітку: екзил, експатріант, діаспора, еміграція (іміграція), подорож, номадизм. Базовий термін – “зовнішній екзил” , котрий витлумачено як географічне переміщення (міграція). Воно породжує специфічні маніфестації, такі як контрексил, детериторизація, ізоляціонізм, універсалізм, питання мови й читацького відгуку, ностальгії та бачення дому з дистанції»¹⁹ (В. Хархун). Цікаво, що навіть знаючи автора особисто та оперуючи його пізнішими україномовними розвідками на ту саму тему, В. Хархун припускається незначної, але все ж таки показової неточності: вона вживає форму «екзил», попри те, що сам М. Сорока використовує «екзиль»²⁰. Якщо пригадати, що цей історизм ще й існує у формі «екзила» (жін. р.), то спектр труднощів навіть аспектів орфографії запозиченого інтернаціоналізму стає очевидним. Інший лексеми терміноряду також потребують осмислення та обговорення. Незважаючи на існування усталених загальних відповідників слову *nomad*, *nomadism* українською, і М. Сорока, і В. Хархун його транскодують, хоча знову ж таки, не без відмінностей: «*номада*» в М. Сороки та «*номад*» у В. Хархун. По-

---

¹⁸ Soroka M. *Faces of Displacement : The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. Montreal, Quebec : McGill-Queen’s University Press, 2012. P. 3.

¹⁹ Хархун В. Англomовне винниченкознавство: монографія Миколи Сороки (Soroka Mykola. *Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. McGill-Queen’s University Press, 248 p.). *Слово і Час*. 2014. № 10. С. 121.

²⁰ Сорока М. Грані міграції: творчість Володимира Винниченка (Mykola Soroka. “Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko” (McGill-Queen’s University Press, 2012)). *Historians.in.ua*. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/897-mykola-soroka-hrani-mihratsiitvorchist-volodymyra-vynnychenka-mykola-sorokafaces-of-displacement-the-writings-of-volodymyrvynnychenko-mcgill-queens-university-press-2012> (дата звернення: 30.11.2023).

різному автор та його коментаторка відтворюють термін *émigré*: описово «*політична еміграція*» та транскодовано «*емігри*» відповідно. Неочевидним для непосвяченої в авторське термінокористування є і переклад базового для досліджуваної монографії терміна *displacement* і його похідних. Автор воліє його тлумачити синонімічно і свідомо відмовляється від прийнятого в українській історіографії, міжнародному та внутрішньому праві відповідника «*переміщення*»: «Переклад іншомовних термінів є завжди проблематичним. Переклад англійського терміну *displacement* буквально як переміщення недобре надається до української мови, тому вживаю узятий з латинської мови термін *міграція*, що має те саме конотативне значення»²¹. Наголошує на важливості добору саме такої термінології тексту і В. Хархун: «Використовуючи цей термінологічний апарат, М. Сорока вивчає, як “міграція” вплинула на самосвідомість Винниченка, на його ідентифікацію; на жанрові пріоритети (домінування жанру роману); на кодифікацію хронотопу: “топос чужої землі”, “топос України”; тематику (тема еміграції, ностальгія). Дослідник висуває основну тезу своєї монографії: В. Винниченко – “*displaced writer*”, він не тільки приклад екзильного письменника, що належав своїй Батьківщині, переймався й тужив за нею, а й експатріант, котрий тішився власними подорожами, письменник, який намагався інтегруватися в чужий дискурс, і номад, чия любов до Батьківщини поширюється до бажання обійняти всю планету»²².

Літературні реалії, із якими випадає мати справу українському перекладачеві літературознавчої монографії М. Сороки, передусім пов’язані з творчістю В. Винниченка, зокрема назвами його робіт і публікацій. Тільки знайомство перекладача та редакторів перекладу з особливостями Винниченкової бібліографії і текстологічною історією видання його творів може убезпечити від здійснення необов’язкових помилок, декотрі з яких пов’язані із неточностями самого автора. Так, М. Сорока жодного разу не транслітерує назву Винниченкової п’єси «Чорна Пантера і Білий Медвідь» (1911) неправильно, послуговуючись варіантом «*Chorna Pantera i Bilyi Vedmid*». У різних орфографічних варіантах за життя виходила драма «*Dyzharmoniiia*», але жоден із них не відповідає транскодованій М. Сорокою назві: «*Дисгармонія*» (1906, 1926, 1929, 1932) і «*Дізгармонія*» (1907).

Неодноразово згадуваний у тексті монографії роман «*The Solar Machine*» переважно виходив із назвою «*Сонячна машина*», хоча сам

---

²¹ Ibid.

²² Хархун В. Англomовне винниченкознавство: монографія Миколи Сороки (Soroka Mykola. *Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. McGill-Queen’s University Press, 248 p.). *Слово і Час*. 2014. № 10. С. 122.

Винниченко віддавав перевагу варіанту «*Соняшна машина*»²³. Попри те, що сучасні видавці роману послуговуються винятково першим відповідником, авторські преференції стають актуальними, саме коли випадає перекладати, а точніше віднаходити україномовне першоджерело цитованих щоденникових записів, скажімо такого:

*«I hope that my prediction about the victory of **The Solar Machine**, that is, nature, labour, science, and freedom in the life of human society, is justified sooner and on such a scale. I wish a “solarist,” or preferably concordist Republic of Earth comes sooner, for this would have great importance! I can predict with absolute confidence that this will come true one day. The only question is how soon? Shall we live to see the realization of my prophecy? What stages will it take to fight for **The Solar Machine** and for sunism? How many epochs? What will be sacrificed on its altar? What “shadows of the past” will be the most durable, fierce, and bloody in this great and final struggle, indeed the final one?»*²⁴ Перекладачеві монографії доведеться вирішувати методологічне й джерелознавче питання: узгоджувати форму назви опублікованого роману з авторським правописом чи ні.

Цікаво, що графічний матеріал, представлений у дослідженні, потребує акуратного ставлення й звірвання із першоджерелами. Скажімо, у тексті наведено підпис до Винниченкового олійного пейзажу «*Zakoutok (Vynnychenko's estate)*», який в авторитетному виданні, присвяченому художній спадщині письменника названо дещо відмінно – «Хутір “Закуток”», а малюнки «Паща» та «Молох» не мають підзаголовка «*A Theme*»²⁵.

Важливою особливістю перекладу літературознавчого тексту, закоріненого в українських реаліях буде необхідність ретельного «перекладу» цитат, писаних в оригіналі по-українськи. В цій ситуації робота перекладача зводиться до пошуку їх оригіналів та розв’язання методологічної проблеми текстологічного характеру: зберігати оригінальну авторську орфографію чи приспосовувати їх до чинних правописних норм і вимог.

Розглянемо для прикладу щоденниковий запис В. Винниченка, що його М. Сорока наводить у власному перекладі англійською мовою:

«A year later Vynnychenko expressed the same thought after finishing a new novel: “I had to re-create the situation and characters on the basis of a few insignificant details. If I were home, I would not have to spend time on what would be at hand. And how long will this go on? How long can I keep on writing like this? I myself am interested to see what will happen”

---

²³ Див. вид. Винниченко В. Щоденник. Том другий. 1921–1925 / Редактор Григорій Костюк. Едмонтон, Нью-Йорк : Видання Канадського Інституту Українських Студій, 1983. 700 с.

²⁴ Soroka M. *Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. Montreal, Quebec : McGill-Queen’s University Press, 2012. P. 97.

²⁵ Володимир Винниченко – художник : Альбом / Упорядкув. та комент. С. Гальченка і Т. Масляничук. Київ : Мистецтво, 2007. С. 39, 77, 81.

(11 December 1913). *A lack of fresh impressions of his homeland is what concerned him most: "If it's going to be like this for at least another three years, I won't be able to write a word about Ukrainian life, let alone general Russian life. This is what torments me most!" (11 December 1913)*²⁶.

Переклад прямих слів Винниченка фактично зводиться до пошуку відповідного фрагменту в українському оригіналі та його відтворення в друготворі. Щоправда, ускладнений цей момент тим, що попри розлогий список використаної літератури автор монографії не зазначає їх точного джерела і висновувати його необхідно із широкого контексту й володіння матеріалами Винниченкової біографії! Так, в англійському тексті маємо точну дату, що звужує коло пошуків до очевидного жанру: щоденникових нотаток або листування. Знаючи, що щоденникових записів за цей період письменник не робив, та враховуючи, що абзацом вище згадано прізвище одного з найдовших кореспондентів Євгена Чикаленка (1861–1929), знаходимо першотекст:

*«На підставі кількох незначних рис треба було відбудовувати ситуації, характери. Коли б я був дома, не треба було б гаяти час на те, що готове під руками. І доки ж так буде? Чи довго я зможу так писати? Цікаво самому, що буде далі [...] Аж страшно думать, а, мабуть, так і буде. Але коли так буде ще хоч з три роки, я вже й слова не зможу написати не те що з українського, а й з загально-російського життя. От що більш усього мучить!»*²⁷

Або скажімо, ось, М. Сорока вже цитує художній текст В. Винниченка:

*«In Small Gods, a prophetic work that anticipated the transformation of self-sacrificing revolutionaries into brutal tyrants after Vladimir Lenin's revolution of 1917, Vadym Stelmashenko articulates the writer's disillusionment: "We, socialists, who are we? We are priests of these small gods. We are not as fat, lazy, and mendacious as those whom we are fighting ... We want to drive out the fat priests, so that the skinny ascetics can take their places, so that the authority of the small gods will increase through the activity, sincerity, and self-sacrifice of their devoted and believing servants. But the small gods and the commandments themselves must remain unchangeable, eternal, unique, and cast in stone. The small gods also like sacrifices. But the more sincere and devoted the priests, the more sacrifices and true blood must there be" (156)*²⁸

Відтворення цієї цитати буде ускладнено передусім тим, що це слова не із зазначеного роману «Small Gods», тобто «Божки», а його попередника – роману «По-свій!», що в термінології М. Сороки мало би

---

²⁶ Soroka M. *Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. Montreal, Quebec : McGill-Queen's University Press, 2012. P. 20.

²⁷ С. Чикаленко, В. Винниченко. Листування. 1902–1929 роки / Упоряд. та вст. ст. Н. Миронець. Київ : Темпора, 2010. С. 256.

²⁸ Soroka M. *Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. Montreal, Quebec : McGill-Queen's University Press, 2012. P. 29.

бути відтворено як «For One's Own». Плутанину викликано тим, що обидва тексти становлять діалогію про Вадима Стельмашенка. Перекладач, вочевидь має це розуміти і відтворювати цю цитату за вказаним автором фрагментом, із публікації 1914 р., з якою збігається навіть номер зазначеної сторінки:

«Ми, соціалісти, хто – ми? Ми жерці цих самих божків. Ми не такі одгодовані, ліниві й брехливі, як ті, проти кого ми воюємо. Ми – худі, фанатичні аскети, ми пустельники, що йдемо на жерців пишних храмів, де стоять божки. [...] Ми хочемо вигнати одгодованих жерців, щоб їхнє місце заняли худі аскети, щоб авторітет божків високо піднявся діяльністю, щирістю, самовіданістю вірних переконаних служителів. Але самі божки, самі скрижалі, незмінні, вічні, єдині, закам'янілі – мусять лишитися. Так само божки люблять жертви. Але що щиріці, діяльніці, більш віддані жерці, то більше мусить бути жертв, більше справжньої крові»²⁹. Не можна не помітити, що в цитованому фрагменті є архаїчні правописні особливості («заняти», «самовіданість», «щиріці, діяльніці», «крови»), відтворення яких з одного боку є факультативним, оскільки монографія носить не джерелознавчий, текстологічний, а літературно-критичний характер, а з іншого – все ж таки досить експресивно відтворюють авторську манеру письма й стилістику автора, над збереженням якої вдумливого досліднику-перекладачу та редактору варто замислитися.

Трапляються в тексті монографії і етнокультурні реалії, Цілком очевидно, що деякі загальнокультурні реалії, які не потребуватимуть тлумачення у перекладі, або й узагалі повинні бути зняті. (Напр., примітку про те, що «*“Varenky” is the Ukrainian word for perogies*»).

Говорячи про ширший культурний план, відзначаємо і те, що в українському перекладі доведеться вирішувати проблему відтворення російських онімів і реалій. Авторський погляд М. Сороки дозволяє стверджувати, що російські імена він передає непослідовно³⁰: як фонетично у випадку антропонімів («Горькій», «Гутнов», «Луначарській»), так і шляхом цілковитої трансплантації російської орфографії без абеткових змін («видавництво *“Возрождение”*») у випадку назв деяких організацій та установ. Обидва ці способи суперечать положенням останніх редакцій українського правопису (1994, 2019), проте відображають орфографічну дискусію останніх років, що вимагає дистанціювання від методів адаптаційного перекладу

---

²⁹ Винниченко В. «По-свій!» / вид. 2-ге. Твори. Том семий. Київ – Відень : Видавництво «Дзвін», 1914. С. 156–157.

³⁰ Сорока М. Грані міграції: творчість Володимира Винниченка (Mykola Soroka. “Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko” (McGill-Queen’s University Press, 2012)). *Historians.in.ua*. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/897-mykola-soroka-hrani-mihratsiitvorchist-volodymyra-vynnychenka-mykola-sorokafaces-of-displacement-the-writings-of-volodymyrvynnychenko-mcgill-queens-university-press-2012> (дата звернення: 30.11.2023).

по відношенню до російських власних назв. Таким чином рішення потенційного перекладача та редакторів монографії може виявитися закоріненим не тільки в нормативній базі, а й актуальних ідеологічних настановах. Так, у монографії поміж інших зустрічаємо імена «*Fyodor Dostoyevsky, Maxim Gorky, Aleksander Kuprin, Mikhail Artsybashev, Konstantin Arabazhin*», які вочевидь можна відтворити в кілька способів, суголосних позиції самого М. Сороки (*Горькій, Достоевській*), так і наближених до поки що чинних нормативних вимог (*Горький, Достоевський*), що зокрема відобразатимуть і написання цих прізвищ в актуальних українських перекладах цих російських авторів.

ВИСНОВКИ

Фахові тексти, що належать сфері літературознавчих досліджень становлять окремий піджанр галузевого перекладу, якому властива низка характерних рис, поєднання яких висуває перед перекладачами складну, унікальну задачу з відтворення відповідних текстів. До таких властивостей належать особлива літературознавча термінологія, властивістю якої є певна розмитість меж і відсутність стандартизованості, комплекс літературних і навкололітературних реалій, історичний, суспільно-політичний та загальнокультурний фон вихідної лінгвокультури у його контрасті із цільовою лінгвокультурою та необхідність проведення літературознавчого факт-чекінгу в процесі перекладу. Ці характеристики й проблеми перекладу літературознавчих текстів розглянуто на прикладі монографії Миколи Сороки «*Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*» (2012), труднощі відтворення положень якої полягають в особливих методологічних настановах автора, що ґрунтуються на мало відомих в Україні екзильних студіях.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемам перекладу галузевих і фахових текстів у сфері літературознавства. Автор наводить характерні особливості цих текстів, що мають вирішальне значення для перекладу та перекладознавчого дослідження літературознавчих текстів. Ці проблеми розглянуто на прикладі унікальної монографії Миколи Сороки «*Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*» (2012), що вперше цілісно репрезентує постать видатного українського письменника та суспільно-політичного діяча Володимира Винниченка англійською мовою, проте досі не була перекладена українською мовою.

Література

1. Сорока М. Грані міграції: творчість Володимира Винниченка (Mykola Soroka. "Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko" (McGill-Queen's University Press, 2012)). *Historians.in.ua*. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/897-mykola>

soroka-hrani-mihratsiitvorchist-volodymyra-vynnychenka-mykola-sorokafaces-of-displacement-the-writings-of-volodymyrvynnychenko-mcgill-queens-university-press-2012 (дата звернення: 30.11.2023).

2. Хархун В. Англомовне винниченкознавство: монографія Миколи Сороки (Soroka Mykola. Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko. McGill-Queen's University Press, 248 p.). *Слово і Час*. 2014. № 10. С. 119–126.

3. Soroka M. Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko. Montreal, Quebec : McGill-Queen's University Press, 2012. 248 p.

4. Stasiuk V. Most Recent Volodymyr Vynnychenko in English: Review of the *Black Panther and Polar Bear's* First Translation. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2020. Випуск 187. С. 574–581.

Information about the author:

Stasiuk Bohdan Viktorovych,

Candidate of Sciences in Philology,

Senior Instructor of Translation, Applied and General Linguistics

at the Department of Ukrainian Philology, Foreign Languages

and Social Communications,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

1, Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine